

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
бакалавра**

**ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У МІСТІ ЗАПОРІЖЖІ**

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи 6.2319-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
О.І. Одарич

Керівник: професор кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д.філос.н. Капріцин І.І.

Рецензент: доцент кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, к.філос.н. Ель Гуессаб К.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління

Кафедра соціальної філософії та управління

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

Т.І.Бутченко

«___» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Одарич Ользі Ігорівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі

керівник роботи Капріцин Ігор Ілліч, д.філос.н., доцент,

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «08» лютого 2023 року № 261-с

2. Строк подання студентом роботи 8 червня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи Капська А. Й., Завацька Л. М., Грищенко С. В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.; Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 204-214.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Розглянути історію дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб. 2. Здійснити уточнення змісту основних понять дослідження: «технології соціальної роботи», «внутрішньо переміщена особа», «біженець», «адаптація», «соціальна реабілітація», «перша психологічна допомога». 3. Проаналізувати та обґрунтувати основні принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. 4. Проаналізувати внутрішньо переміщених осіб як клієнтів соціальної роботи. 5. Визначити специфіку законодавчої та практичної бази соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам. 6. Проаналізувати використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі. 7. Проаналізувати ефективність використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі. 8. Розробити напрямки оптимізації розвитку технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

1 таблиця

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	08.02.2023	08.02.2023
Розділ 2	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	30.03.2023	30.03.2023
Розділ 3	Капріцин І.І., професор кафедри соціальної філософії та управління	28.04.2023	28.04.2023

7. Дата видачі завдання 08 лютого 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2022	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2023	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2023	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Лютий – березень 2023	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Березень – квітень 2023	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Квітень – травень 2023	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Травень 2023	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Травень 2023	<i>виконано</i>

Студент _____ О. І. Одарич _____

Керівник роботи _____ І. І. Капріцин _____

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Маліновська _____

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 48 сторінок, 45 позицій у списку літератури.

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА, ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ, ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Мета дослідження: аналіз стану та визначення напрямів оптимізації використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі.

Об'єкт дослідження: внутрішньо переміщені особи.

Предмет дослідження: технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження: аналіз, дедукція, індукція, систематизація, узагальнення, правовий метод, бібліографічний метод.

Гіпотеза: технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб є основою створення сприятливих умов для життя громадян у воєнний час.

Висновки: 1. Внутрішньо переміщені особи є важливими клієнтами соціальної роботи, які потребують індивідуального підходу та високої кваліфікованості спеціалістів.

2. Технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб спрямовані на створення сприятливих умов проживання, надання доступу до інформації, психологічної підтримки, медичної допомоги, освіти, професійної підготовки, житла та інші видів допомоги.

3. Державні та недержавні організації, які надають соціальні послуги, використовують різні технології соціальної роботи відповідно до стану клієнта, серед яких технології консультування, профілювання, ведення випадку, системне партнерство, технології соціальної реабілітації, консультування, профілактики, адаптації, обслуговування, піклування, забезпечення та арт-терапевтичні технології.

SUMMARY

The qualification thesis consists of 48 pages, 45 items in the list of references.

INTERNALLY DISPLACED PERSON, SOCIAL WORK TECHNOLOGIES, SOCIAL ADAPTATION, SOCIAL REHABILITATION, PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE

The purpose of research: analysis of the situation and determination of directions for optimising the use of social work technologies for the adaptation of internally displaced persons in the city of Zaporizhzhia.

Object of research: internally displaced persons.

Subject of research: technologies of social work for the adaptation of internally displaced persons.

Research methods: analysis, deduction, induction, systematisation, generalisation, legal method, bibliographical method.

Hypothesis: Technologies of social work for the adaptation of internally displaced persons are the basis for creating favorable conditions for the life of citizens during wartime.

Conclusions: 1. Internally displaced persons are important clients of social work that require an individual approach and highly qualified specialists.

2. Social work technologies for the adaptation of internally displaced persons are aimed at creating favorable living conditions, providing access to information, psychological assistance, medical care, education, professional training, housing and other types of support.

3. Governmental and non-governmental organisations that provide social services use different technologies of social work according to the client's condition, including technologies of counseling, profiling, case management, system partnership, technologies of social rehabilitation, counseling, prevention, adaptation, maintenance, care, provision and art therapy technologies.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	6
1.1. Історія дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	6
1.2. Уточнення основних понять дослідження: «технології соціальної роботи», «внутрішньо переміщена особа», «біженець», «адаптація», «соціальна реабілітація», «перша психологічна допомога».....	12
1.3. Принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	15
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	19
2.1. Внутрішньо переміщені особи як клієнти соціальної роботи	19
2.2. Законодавча та практична база соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам.....	23
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	29
3.1. Використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі.....	29
3.2. Аналіз ефективності використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі.....	33
3.3 Напрями оптимізації технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі.....	36
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	44

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає саме в сьогоденні політичної ситуації нашої країни, а саме в вимушеному переселенні людей з окупованої території та анексованого Криму. Люди з Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Київської областей покинули власні оселі зібравши в декілька валіз речі, які намагались надбати протягом життя. Майже 7 мільйонів українців отримали статус внутрішньо переміщених осіб і намагаються хоч якось влаштувати своє життя у нових містах.

Значна частина цієї категорії населення потребують особливих умов оскільки не можуть самостійно забезпечувати себе чи родину житлом, одягом і навіть їжею, оскільки відносяться до таких категорій як люди похилого віку, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю чи самотні батьки. Залишившись без житла, роботи, мирного життя і навіть без рідних, люди потребують допомоги саме від держави, як гаранту безпеки громадян, оскільки такі умови несуть за собою посттравматичні стресові розлади, психосоматичні захворювання та психофізичні травми. Тож, хотілось би розглянути, проаналізувати та запропонувати варіанти покращення технологій соціальної роботи з адаптації саме у Запоріжжі, місті яке першим приймало тисячі біженців, надавало першу психологічну, матеріальну та медичну допомогу.

Проблемна ситуація полягає у тому що, більша частина внутрішньо переміщених осіб не отримує повноцінної підтримки соціальних працівників у період адаптації після переїзду період воєнного часу.

У воєнний час внутрішньо переміщені особи можуть знаходитися у небезпеці, втратити свої домівки, бути далеко від родини та близьких. Це створює складнощі для надання соціальних послуг, оскільки доступ до цих осіб може бути обмеженим або небезпечним. Робітники соціальної роботи повинні вирішувати питання безпеки та забезпечувати безпечний доступ до необхідних послуг.

ВПО, що пережили воєнні конфлікти, часто мають серйозні психологічні травми, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожність,

депресія тощо. Це може ускладнити їх адаптацію та потребує спеціальних психосоціальних підходів. Технології соціальної роботи, можуть бути використані для надання психологічної підтримки, але їх ефективність може бути обмеженою без особистого контакту та взаємодії.

Ця тема цікавила досить велику кількість вчених з різних галузей науки зокрема і соціальної роботи, соціології та психології. Серед вітчизняних науковців варто звернути увагу на Н. І. Загрибельну, О. В. Сердюка, Ф.Я.Ступак, Л. М. Жванко, В. Путіневу, Ю.Є. Пашенко, А. Й. Капську, Л.М.Завецьку, С. В. Гриєнко, О. А. Повстенко, М. О. Кузьміну та ін. Також є дослідження соціально адаптації З. Фройда, А. Адлера, А. Маслоу, Дж. Уотсона, К. Роджерса, Ж. Піаже та Л. Філіпс, які можна вважати основоположними.

Але не зважаючи на велику кількість досліджень варто звернути увагу на роботу соціальних працівників саме у прикордонному місті, адже в таких умовах можна виявити найбільш вдалі чи дієві варіанти та алгоритми допомоги.

Об'єктом дослідження даної роботи виступають внутрішньо переміщені особи.

Предмет дослідження – технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Мета роботи – аналіз стану та визначення напрямів оптимізації використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі.

Згідно з метою маємо такі *завдання*:

- розглянути історію дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб;
- здійснити уточнення змісту основних понять дослідження: «технології соціальної роботи», «внутрішньо переміщена особа», «біженець», «адаптація», «соціальна реабілітація», «перша психологічна допомога»;
- проаналізувати та обґрунтувати основні принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб;

- проаналізувати внутрішньо переміщених осіб як клієнтів соціальної роботи;
- визначити специфіку законодавчої та практичної бази соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам;
- проаналізувати використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі;
- проаналізувати ефективність використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі;
- розробити напрями оптимізації розвитку технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі.

Гіпотеза: технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб є основою створення сприятливих умов для життя громадян у воєнний час.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається з трьох розділів, висновків і списку літератури.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Історія дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб

Дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб варто розпочати з розгляду основоположних вчень про соціальну адаптацію, адже будь-яка діяльність держави, благодійної організації чи громади, базується саме на них.

В. Д. Острова назвала основні напрямки дослідження соціальної адаптації в зарубіжних психологічних школах. До цих напрямків входять біхевіоральний (Дж. Уотсон), психоаналітичний (З. Фройд, А. Адлер), когнітивний (Ж. Піаже), інтеракціоністський (Л. Філіпс) та гуманістичний (А. Маслоу, К. Роджерс). Кожен з них має власну концепцію адаптації, яку можна визначити як процес задоволення потреб особистості відповідно до вимог середовища. Цей процес включає процесуальні та результативні аспекти, а також зміни у поведінці та навичках індивіда [28, с. 91].

Всі ці вчені навряд розглядали саме адаптацію внутрішньо переміщених осіб, але саме вони стали основоположниками різних вчень на які спирались державні діячі та благодійні організації. Варто розглянути конкретні події, які спричинили масові переселення на території України, аби прослідкувати діяльність держави, як гаранту соціальної допомоги, стосовно внутрішньо переміщених осіб.

Перші згадки про допомогу переселенцям можна спостерігати у IX столітті, коли земства започаткували профілактичну роботу зубожіння створивши позичково-благодійницькі фонди, які надавали кошти а покращення житлових умов [4, с. 90].

Такі вчені, як Н. І. Загрибельна, О. В. Сердюк, Ф. Я. Ступак розглядали допомогу та адаптацію переселенців через призму роботи громадських благодійних організацій, що займалися захистом прав людей, які були вимушені переїхати через війну.

Під час Першої світової війни Україна як частина Російської імперії знаходилася під владою центральних військових влад. Попри це, уряди місцевих земств та міст створювали фонди допомоги для потерпілих від війни та біженців, людей які переїжджали через воєнні дії. Одним з перших найбільш відомих фондів був Всеросійський союз міст, який було створено влітку 1914 року. Він спеціалізувався на допомозі хворим та переселенцям, надавав медичну допомогу організовував евакуаційні поїзди та формував пункти розподілу для біженців [11, с. 256]. Такий фонд можливо не надавав прямої адаптаційної допомоги, але сприяв покращенню умов переїзду громадян, адже формував евакуацію таким чином аби не було надмірного переселення людей в один регіон.

Особливої уваги теж потребує комітет імені імператорської величності великої княжни Тетяни Миколаївни з надання тимчасової допомоги постраждалим від воєнних дій, який також мав скорочену назву «Тетянин Комітет». Дана організація була однією з провідних і надавала досить широкий спектр допомоги біженцям, наприклад: надання одноразової фінансової допомоги; пошук роботи для працездатних; влаштування непрацездатних до притулків та богоділень; влаштування дітей до шкіл; сприяння до повернення на батьківщину [12, с. 88]. Організація «Тетянин Комітет» була створена за підтримки царської родини. Вона працювала за допомогою внесків від громадян та залучала волонтерів для виконання своїх завдань. Така допомога вважалась більш комплексною, адже не лише надавала можливість переїхати, але і створювала умови для фінансової та соціально-побутової адаптації. правонаступником «Тетяниного комітету» став «Полтавський український міський комітет допомоги біженцям» [9, с. 465].

Влітку 1915р. кількість біженців стала дуже великою, проблема стала першочерговою тож запровадили закон про забезпечення потреб біженців. Таким чином опіка над переселенцями надходила не лише від громадських сил, але і була обов'язком держави [11, с. 262].

Закон став важливим кроком у забезпеченні прав біженців та забезпеченні їхніх основних потреб. Він зобов'язував державу забезпечити біженцям житло, харчування, медичну допомогу та інші необхідні речі.

Але нажаль держава не змогла повноцінно забезпечити людей допомогою, і ще тривалий період половина біженців не мали достатньо соціального захисту, тож були вимушені залишитися без житла та достатніх коштів для проживання. [9, с. 371]. Життєва ситуація лише загострювалась, а допомога уряду постійно була недостатньою, люди не отримували матеріальну та медичну допомогу, загострювалась соціальна ситуація між місцевими та біженцями.

У 1918 році на території Української держави було переглянуто систему соціального захисту і встановлено, що регулювання прав біженців має бути відповідно «Положення про Департамент у справах біженців», в інших джерелах зазначено, що це – «Закон про Департамент і Крайову нараду у справах біженців» [9, с. 447].

Тимчасовий уряд заявив про свої наміри поліпшити життя біженців, але практика виявилася складною. Місцеві органи влади, такі як губернські комісарі та земства, намагалися рятувати біженців від смерті. Біженці отримували медичну та продовольчу допомогу, однак, проблему забезпечення життєвих потреб цієї категорії населення слід розглядати в контексті тодішніх політичних подій, які негативно впливали на діяльність біженецьких структур та реалізацію програмних положень.

У 20-ті роки ХХ століття, після війни з Поволжя, на території України стався новий наплив біженців, що були змушені залишити свої домівки через голод. Уряд надавав людям харчові набори та одяг, а також розселяв їх на територіях, які не страждали від засухи. Сім'ям, що переселялися до сільської

місцевості, надавали ділянки землі та матеріали для будівництва житла. Люди, які переїжджали до міст отримували житло та влаштовувались на роботу. Новоприбулі отримували медичну та матеріальну допомогу. Також було організоване вивезення дітей, що голодують, з території Поволжя [36, с. 39]. Загалом в Україні перебувало 60 тис. дітей, які вимушені були жити у дитячих будинках [4, с.117].

На той момент, уряд зробив все можливе, щоб забезпечити людей матеріальною допомогою та створити умови для нормального життя, включаючи харчування, житло, медичну допомогу та освіту. Проте, з розвитком ситуації, багато з цих біженців виявилися не в змозі повернутися до своїх домівок та були змушені залишатися в нових місцях проживання.

Більшість істориків вважають, що під час Другої світової війни на території України соціальна допомога біженцям була дуже обмеженою і недостатньою. У 1941 році уряд УСРСР приділяв значну увагу саме евакуації населення. У першу чергу надавався виїзд компартійцям, інженерам, керівникам, діячам науки, культури та мистецтва, працівники колгоспів. Загалом з територій України було вивезено близько 3.5 мільйонів громадян [37, с. 13].

Абсолютно все евакуйоване населення потребувало допомоги, тож уряд формував списки осіб, які її потребують, що, в свою чергу, давало можливість своєчасно надавати пенсії та матеріальну підтримку. Людям досить швидко знаходили роботу, адже частіше за все їх переселяли разом з фабриками, заводами та домогосподарствами, виникли проблеми лише з працевлаштуванням тих людей, які виїхали індивідуально, інваліди, пенсіонери, домогосподарки. Також уряд надавав людям можливість отримати харчові набори, одяг, медикаменти чи освіту для працевлаштування. Але навіть не зважаючи на такі дії соціальне становище біженців загострювалось і на допомогу державі йшли благодійні організації та благодійники [5].

У післявоєнний період ситуація лише загострилась. Багато людей втратили не лише роботу та домівки, але і близьких, також було зруйновано

значну кількість будівель, доріг, мостів та іншої інфраструктури, що створювало серйозні труднощі для мешканців. Багато з них були залежні від допомоги держави та міжнародних організацій, які були прямими суб'єктами соціальної роботи. У багатьох місцях було погіршення гуманітарної ситуації, зокрема, бракувало харчових продуктів та ліків. У 1950-х роках було створено організації, які займаються проблемами внутрішньо переміщених осіб, зокрема Міжнародна організація з міграції (ІОМ) та Верховний комісар ООН з прав людини (ВКПЛ).

На жаль, протягом останніх років, населення України втретє потерпає від війни. «Революція гідності», яка стала результатом відмови від підписання асоціації з ЄС стала початком кризи в країні. Відбувся ряд трагічних подій, це анексія Криму, антитерористична операція на Сході й повномасштабна війна починаючи з 23 лютого 2022 року.

У зв'язку з воєнними діями населення Криму, Донеччини та Луганщини вимушені були покинути свої домівки. На 5 серпня 2014 року, УВКБ ООН зафіксувала 117 000 внутрішньо переміщених осіб, що є майже у два рази більше, ніж станом на 3 липня того ж року, коли їх було 54 000. За оцінками, більшість з них – 102 600 осіб – прибули зі східних регіонів України, а ще 15 200 осіб з Криму, який був анексований [23, с. 8].

Як результат, влада мала швидко реагувати на великий наплив біженців в центральній та західній Україні, тож як варіант адаптації ВПО у 2014 році в Україні надавали грошову допомогу тим людям, які фактично зареєстрували своє місце проживання після переїзду. Такі особи мали стати на облік до місцевої служби захисту та отримати безкоштовну довідку, надавши паспорт громадянина та довідки всіх членів сім'ї про взяття на облік осіб, які переміщуються [41, с. 157].

У 2015 році влада, як гарант прав громадян України, видала закон, який був спрямований на забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до нього кожен хто був зареєстрований як переселенець міг

отримати матеріальну, гуманітарну та медичну допомогу, тимчасове житло, одяг, та відшкодування за втрачене майно [31].

В соціальному контексті саме після подій 2014 року українські соціологи та психологи почали звертати увагу на дану проблему. З'явилися нові погляди та підходи, як, наприклад соціокультурний та ресурсний, описані А.В.Путіневим, Ю.Є. Пащенко. На їхню думку, соціокультурний підхід спрямований на подолання шоку від зміни соціокультурного оточення та пристосування до іншої культури, наприклад адаптація ромів з Донецької області чи мусульманської громади з Криму. А ресурсний, у свою чергу, розглядає адаптацію ВПО як пристосування до втрати ресурсів, що вони мали до переміщення, та отримання доступу до нових ресурсів у новому місці перебування [28, с. 114].

Таким чином суб'єктами соціальної роботи були місцеві громади, саме вони надавали безкоштовне житло, одяг, їжу та медикаменти та були культурним осередком для переселенців. За підтримки місцевих громадських діячів та волонтерів вдавалося адаптувати переселенців на новому місці проживання.

Після 24 лютого 2022 року кількість біженців знову зростає. Ті, хто не став переселенцем, шукали способи допомогти тим, хто потребує допомоги. Багато людей стали волонтерами, надаючи допомогу біженцям у забезпеченні їжі, одягу та житла. Інші стали спонсорами, надаючи фінансову допомогу тим, хто потребує. Деякі люди стали соціальними працівниками, допомагаючи біженцям знайти роботу та отримати необхідну медичну допомогу.

Тож сьогодні на захист переселенців стала не лише держава, але і велика чисельність благодійних організацій, які впроваджують величезну кількість проектів. Наприклад в рамках проекту «Громада діє» команда «ШоТам» подбала про адаптацію людей в нових громадах та розробила інструкції з порадами для адаптації. Або, наприклад, ГО «СТАН» створила платформу для адаптації підлітків, які мають статус ВПО, яка залучає до участі в майстеркласах, профорієнтаційних та інших зустрічах.

У цей час, коли війна триває, зростає потреба у допомозі біженцям та волонтерам, які їм допомагають. Багато організацій, які допомагають біженцям залежать від фінансової та добровільної допомоги громадськості.

Отже, соціальна адаптація переселенців на території України у всі часи була спрямована на покращення матеріально стану людей. Держава та громадські організації надавали гуманітарну, грошову та матеріальну допомоги аби покращити соціально-побутовий стан громадян, і лише після цього вони спрямовували свою діяльність на покращення соціально-культурного та емоційного стану людей. Враховуючи різні політичні моменти допомога не завжди була якісною чи достатньою, але в роки незалежності України, соціальна робота з адаптації переселенців стала більш особисто спрямованою, кваліфікованою та широкоплановою.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «технології соціальної роботи», «внутрішньо переміщена особа», «біженець», «адаптація», «соціальна реабілітація», «перша психологічна допомога»

Основна мета роботи – аналіз стану та визначення напрямів оптимізації використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб в місті Запоріжжі. Протягом роботи я сформувала певний перелік основних використаних понять: «технології соціальної роботи», «внутрішньо переміщена особа», «біженець», «адаптація», «соціальна реабілітація», «перша психологічна допомога», «соціальна підтримка».

Технології соціальної роботи – це алгоритми, процедури, форми, способи, методи та прийоми, які соціальні працівники використовують для вирішення різних проблем клієнтів.

Центральним поняттям даного дослідження є «внутрішньо переміщена особа». Саме поняття є досить новим і вперше згадується після Другої світової війни. Тоді, Генеральна Асамблея ООН створила Міжнародну організацію у справах біженців, яка займалась реєстрацією та захистом переселенців та

біженців. Проте, існувало небагато згадок про переселенців, оскільки механізми допомоги біженцям не враховували людей, які були вимушені переселитись в межах своєї країни. Протягом тривалого часу не було чіткого визначення «внутрішньо переміщена особа», і кожна країна вирішувала самостійно, як захистити своїх громадян.

У період незалежності України було запроваджено закон про захист прав та свобод внутрішньо переміщених осіб, оскільки країна стикнулася з питанням масового переселення людей через воєнні дії на Сході та анексію Криму. У цьому законі зазначено, що «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [31].

Синонімічно до переміщених осіб часто вживають термін «біженець», але згідно з Конвенцією про статус біженців використання слова «біженець» щодо українських громадян є некоректним [21]. Не зважаючи на це більшість вчених і досі використовують ці поняття як синоніми, розглянемо спільні та відмінні риси цих понять у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Спільне та відмінне у поняттях біженців та внутрішньо переміщених осіб

Спільне	Відмінне
Належать до категорії вимушених мігрантів.	ВПО не покидають кордони держави громадянами якої вони є.
Вимушені залишити місце свого постійного проживання через зброєний конфлікт, повсюдні прояви насильства, порушення прав, природні чи техногенні катастрофи.	ВПО залишаються під відповідальністю країни, громадянами якої вони є. Міжнародні організації можуть допомагати ВПО лише за згоди уряду країни.

Я в своєму дослідженні також використала термін «біженець» по відношенню до внутрішньо переміщених осіб, адже в більш ранніх історичних джерелах немає згадок про переселенців в середині країни. Мною були розглянуті історичні події в яких територія України була частиною інших держав, то варто враховувати, що люди фактично покидали території України, але перебували на території тієї держави з якою мали ті чи інші політичні стосунки.

Адаптація внутрішньо переміщених осіб означає процес пристосування цих людей до нових соціальних, економічних та культурних умов, які вони зазнали в результаті внутрішнього переміщення внаслідок конфлікту, насильства, природних катастроф або інших подій. Тож, варто розглянути адаптацію з боку різних умов.

Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда або соціальної групи до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальній групі [22, с.170].

Психологічна адаптація – пристосування індивіда до групових норм і соціальної групи завдяки таким психологічним механізмам, як рефлексія, ідентифікація, емпатія, прийом соціального зворотного зв'язку [13, с. 7].

Соціокультурна адаптація – це сукупність зовнішніх поведінкових наслідків зв'язку людини і нового середовища, її здатність вирішувати щоденні соціально-культурні проблеми [10, с. 207].

Соціальна реабілітація – це відновлення соціального статусу особи шляхом: організації активного способу життя, відновлення ослаблених чи утрачених соціальних зв'язків, створення морально-психологічного комфорту в сім'ї, на роботі, забезпечення культурних потреб людини, відпочинку занять спортом [25]. Вона може сприяти соціальній адаптації, оскільки її ціль полягає в підготовці особи з обмеженою можливістю до повернення або вступу в соціальне середовище. Процеси, які включаються в соціальну реабілітацію,

допомагають особам набути навичок і умінь, які необхідні для ефективного функціонування в суспільстві.

Наприклад, професійна реабілітація може надати особі з обмеженою можливістю навички, необхідні для зайняття певної професії або роботи. Це допоможе їм отримати робочі місця та інтегруватися в робоче середовище. Психотерапія та підтримка можуть допомогти особам здолати соціальні бар'єри, розвинути навички спілкування та взаємодії з іншими людьми.

Перша психологічна допомога є невід'ємною частиною адаптації ВПО, адже вона містить сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу значних стресорів. Вона є важливим інструментом для підтримки психологічного благополуччя людей, які потрапили у стресові ситуації. Це може стати першим кроком у процесі одужання та відновлення після травматичних подій.

Отже, дані визначення формують основу всіх використаних знань, вони дають першочерговій поштовх для діяльності та формують фундамент даного дослідження.

1.3. Принципи та методи дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб

Кожне дослідження має свою систему принципів і методів, які є необхідні для детального дослідження даної тематики. Метод – це система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення; планомірний шлях, спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності; взагалі прийом, спосіб або спосіб дії [18, с. 20].

Принцип – це положення певної теорії, вчення, науки чи світосприйняття, яке виникло в результаті суб'єктивного досвіду [19, с. 18].

У своїй роботі ми використали такі принципи дослідження, як принцип гуманізму, термінологічний принцип, принцип етичності, принцип практичності, принцип системного підходу, принцип об'єктивності.

Принцип гуманізму під час дослідження технологій соціальної роботи з адаптації ВПО надає можливість враховувати права та гідність кожної людини, підвищує діяльність свідомості та увагу по проблем внутрішньо переміщених осіб.

Термінологічний принцип вимагає вивчення термінів та історії понять, що саме вони означають, яка ієрархія між ними та що вони означають, а також їх розміщення в понятійному апараті теорії, на якій базується дослідження [42, с. 9].

Принцип етичності допомагає забезпечити високий рівень відповідальності та професійної етики стосовно об'єктів дослідження та забезпечує додержання етичних стандартів дослідження.

Принцип практичності є не менш важливим, адже результати дослідження мають бути корисними та застосовними для соціальних робітників та інших професіоналів, які займаються допомогою внутрішньо переміщеним особам.

Принцип системного підходу вимагає трактування всіх явищ як внутрішньо пов'язаних компонентів цілісної системи, природної, соціальної, психічної. Сутність системного підходу полягає у комплексному дослідженні технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб. В якості системи я розглянула суспільство, як середовище існування людини. Системний підхід дозволяє розглянути досліджувану проблему як багатомірне явище, як єдність суб'єктивного й об'єктивного.

Ми також застосували принцип об'єктивності, який є аксіомою та первинною установкою для кожної людини в пізнанні. Одним з ключових аспектів цього принципу є врахування об'єктивних характеристик часу та простору, у яких знаходиться об'єкт дослідження. Важливо свідомо керуватися цим принципом та усвідомлювати його значення, оскільки при проведенні

наукових досліджень ми часто опираємося на думки та дані інших людей, які можуть бути неперевіреними.

Серед загальнонаукових методів пізнання, у своєму дослідженні ми використали такі методи.

Аналіз – метод пізнання, який дає змогу поділити предмети дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості та відношення). За допомогою аналізу детально досліджуються технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб. Синтез, навпаки, сприяє з'єднанню окремих частин чи рис предмета в єдине ціле [19, с. 37]. Метод синтезу допоміг нам у розкритті рівнів правового забезпечення соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Дедукція – це такий умовивід, у якому висновок про деякий елемент множини робиться на основі знання про загальні властивості всієї множини, а от індуктивні висновки формуються на підставі окремих випадків [19, с. 42]. За допомогою дедукції та індукції в процесі роботи формуються теоретичні відомості про явище зайнятості.

Інтуїція – метод соціального пізнання, який допомагає людям розпізнавати емоційні сигнали, сприяє формуванню інтуїтивних уявлень про соціальну дійсність і може бути корисною в ситуаціях, коли раціональні методи аналізу є недостатніми або недостовірними. Використовуємо цей метод під час вираження власних думок з приводу досліджуваної проблеми.

Систематизація – специфічний метод дослідження, пізнавальний процес упорядкування деякої множини розрізнених об'єктів і знання про них [19, с. 21]. В роботі я систематизувала всі можливі підходи до дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Узагальнення – це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального [19, с. 51]. Використовуючи метод узагальнення робимо висновки до окремого розділу та до роботи в цілому.

Правовий метод базується на правовому і нормативному забезпеченні системи соціального забезпечення у сфері захисту прав ВПО, тобто на дії чинних законодавчих актів. Усі дії суб'єктів соціального захисту мають регулюватися лише правовими нормами. Жодне розпорядження, ухвала, інструкція тощо не будуть дійсними, якщо документ не відповідає чинному законодавству. Завдяки цьому методу мною було здійснено аналіз законодавства у сфері забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Також нами було використано бібліографічний метод, тобто було складено бібліографічний перелік в алфавітному порядку за прізвищами авторів та їх назвами. Всю інформацію, одержану у процесі роботи з літературними джерелами, ми систематизували, проаналізували і виклали у письмовому вигляді.

Використання цих методів у дослідженні технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб полягає у розкладі проблеми на окремі її елементи, які досліджуються окремо та навпаки, вивченні усіх цих елементів у цілісності для точнішого вивчення їх сутності, взаємозв'язку та взаємообумовленості.

У дослідженні було використано низку принципів та методів, які допомогли мені у розкритті основних аспектів обраної мною теми.

В рамках даного розділу нами було розглянуто основні історичні аспекти, визначення, підходи та методи до дослідження технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб в науковій літературі. Зауважимо, що питанням соціальної роботи з адаптації займалась ціла плеяда науковців, а точніше соціологів, економістів, політологів та ін. Також, аналіз наукової літератури допоміг мені виокремити декілька підходів у дослідженні теми.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Внутрішньо переміщені особи як клієнти соціальної роботи

Сучасна соціальна робота – це практична професійна діяльність із подання допомоги та підтримки людей, які опинились у скрутній ситуації [39, с. 6]. Працівник у даній сфері має добре орієнтуватися в можливих напрямках виникнення проблем клієнта, тому при підготовці потрібно звертати увагу на різні життєві обставини.

Варто зазначити, що складні життєві обставини – це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно [32].

Внутрішньо переміщені особи – це люди, які потребують соціальної роботи, оскільки їхня життєва ситуація може бути дуже складною. Вони можуть втратити свої домівки, роботу, родину та інших близьких людей, а також доступ до основних послуг, таких як медична допомога, освіта та безпека. Слід виокремити вразливі групи населення, адже вони потребують особливої допомоги. Відповідно, до «Звіту про внутрішнє переселення в Україні» станом на 17 квітня 2022 року, люди похилого віку складають 57% від загальної кількості переселенців, інваліди – 20%, мають хронічні захворювання – 37%, діти віком від 1-5 років – 23%, діти від 5-17 років – 52% (деякі люди підпадають одразу під декілька категорій) [44, с. 5].

Соціальні працівники грають важливу роль у допомозі внутрішньо переміщеним особам в адаптації до нового середовища. Вони можуть надавати підтримку, консультації та інші послуги, що допоможуть цим особам управлятися зі стресом та іншими емоційними викликами, які можуть виникнути в результаті переміщення. Вони також можуть сприяти

підключенню до місцевих ресурсів, таких як житло, освіта, здоров'я та працевлаштування, щоб допомогти внутрішньо переміщеним особам встановити новий стиль життя [26, с. 22].

Серед проблем, з якими можуть зіткнутися внутрішньо переміщені особи, можна виділити:

- недоступність основних послуг, таких як медична допомога, житло, вода та інші;
- втрата майна та інших ресурсів, що призводить до фінансової незабезпеченості;
- порушення прав людини, такі як насильство, використання та експлуатація;
- травми та психологічні проблеми, які виникають внаслідок досвіду конфлікту або катастрофи.

Соціальні працівники можуть допомогти внутрішньо переміщеним особам, надаючи їм підтримку та допомагаючи за різними напрямками виконуючи конкретні функції, які між собою є взаємопов'язані.

Вчені виділяють декілька напрямків роботи соціального працівника. Наприклад А. Й. Капська, Л. М. Завецька, С. В. Гриєнко виокремлюють такі напрямки.

1. Трудова та професійна адаптація. Вона передбачає підтримку у процесі пошуку роботи, професійну підготовку та навчання, що допоможе відновити підприємницьку діяльність та самозанятість. Особи, які були змушені покинути свої місця проживання, можуть мати проблеми з отриманням роботи, оскільки їхні знання та навички можуть не відповідати вимогам нового ринку праці.

2. Рішення проблем матеріальної компенсації понесеного біженцями та вимушеними переселенцями шкоди в ході екстреного залишення свого колишнього місця проживання. Цей напрямок передбачає надання допомоги в отриманні компенсації за матеріальну шкоду, завдану внаслідок екстреного залишення колишнього місця проживання. Це може включати компенсацію за втрачені майнові та немайнові блага, які були залишені на території конфлікту.

3. Формування і подальший розвиток гармонійної системи взаємин з місцевим населенням. Цей напрямок передбачає підтримку взаємодії між ВПО та місцевим населенням, щоб забезпечити гармонійний інтернаціональний діалог та взаєморозуміння. Це може включати проведення культурних заходів, спільних проєктів, обмін досвідом та знаннями, що допоможе зменшити конфлікти та сприяти соціальній інтеграції.

4. Психологічна адаптація і реабілітація. Цей напрямок передбачає підтримку в психологічній адаптації ВПО, які пережили стресові ситуації внаслідок конфлікту та евакуації. Психологічна підтримка може бути в формі консультування, психотерапії та підтримки групових сесій.

5. Створення умов, необхідних для успішної інтеграції мігрантів в нове для них суспільство. Цей напрямок передбачає створення умов для соціальної, культурної та економічної інтеграції ВПО в нове суспільство. Це може включати надання доступу до освіти, медичної та соціальної допомоги, забезпечення житла та роботи, а також інших необхідних послуг [17, с.28].

Загалом, ці напрямки в соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами є дуже важливими для підтримки людей, які пережили конфлікт та евакуацію. Проведення роботи в цих напрямках може допомогти їм знайти нову роботу, отримати компенсацію за збитки, покращити взаємини з місцевим населенням, отримати психологічну та іншу підтримку, а також забезпечити їм умови для успішної інтеграції в нове суспільство.

Аби невідхильно працювати за даними напрямками соціальний працівник має виконувати ряд функцій. Наприклад функції виокремлені А.Й. Капською, можна розділити на чотири основні категорії: соціально-побутову, соціально-медичну, соціально-педагогічну та соціально-психологічну.

Соціально-побутова функція має на меті поліпшення житлових умов, забезпечення житлом та створення нормальних умов для проживання переселенців, що допомагає задовольнити базові потреби людей у комфортному житті.

Соціально-медична функція передбачає організацію профілактичної роботи та співпрацю з медичними закладами. Має на меті забезпечити належний рівень здоров'я та фізичної безпеки переселенців.

Соціально-педагогічна функція полягає в створенні сприятливих умов для соціальної адаптації, повноцінного розвитку особистості, задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних сферах діяльності. Ця функція є особливо важливою для забезпечення можливості навчання, професійного розвитку та самореалізації переселенців у новому середовищі.

Функція соціально-психологічного консультування та корекції передбачає допомогу в управлінні міжособистісними відносинами між людьми в різних соціальних інститутах, а також надання допомоги у соціальній реабілітації. Ця функція має на меті забезпечити клієнтів психологічною підтримкою [16, с. 35].

Кожна з цих функцій зосереджена на певній сфері життя, але всі вони є необхідними для забезпечення повноцінної адаптації переселенців в новому середовищі. Застосування цих функцій може допомогти переселенцям покращити свої умови життя, зберегти здоров'я та навчитися взаємодіяти з новим оточенням, що сприятиме їх соціальній адаптації та підвищенню якості життя.

Отже, сучасна соціальна робота є важливою та практичною професійною діяльністю, спрямованою на надання допомоги та підтримки людям, які опинилися у скрутній ситуації. Працівник у цій сфері повинен мати добре розуміння можливих проблем клієнта, зокрема урахувати різні життєві обставини.

Внутрішньо переміщені особи є однією з уразливих груп населення, які потребують особливої допомоги. Вони можуть втратити дім, роботу, родину та доступ до основних послуг. Соціальні працівники відіграють важливу роль у допомозі цим особам у адаптації до нового середовища, надаючи підтримку, консультації та інші послуги. Вони також допомагають у підключенні до місцевих ресурсів, що сприяє успішній інтеграції внутрішньо

переміщених осіб. Враховуючи різні напрямки та функції соціальної роботи, можна зробити висновок, що вона відіграє важливу роль у створенні умов для покращення якості життя та самостійного функціонування внутрішньо переміщених осіб.

2.2. Законодавча та практична база соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам

Для повноцінного аналізу технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб варто звернути увагу на нормативно-правову базу соціального захисту таких осіб. Адже саме держава є гарантом захисту своїх громадян в скрутних ситуаціях протягом всієї історії.

Цей аналіз дозволив нам розглянути закони, які безпосередньо регулюють надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, встановлюють їх правовий статус та унормовують процедуру отримання допомоги. Ці закони визначають право на державну підтримку та реалізацію соціальних прав.

Спершу варто розглянути закон «Про соціальні послуги», адже внутрішньо переміщені особи є вразливою категорією населення і є безпосередніми користувачами даного документу. Він є важливим інструментом, який визначає правову базу та регулює надання соціальних послуг в Україні, включаючи соціальну роботу з адаптації внутрішньо переміщених осіб. Він визначає роль та функції соціальних служб, встановлює стандарти та принципи надання соціальних послуг, а також права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб та соціальних працівників [32].

Більше інформації про технології адаптації внутрішньо переміщених осіб містить закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Цей закон надає правову базу для реалізації різноманітних технологій соціальної роботи з метою підтримки та адаптації ВПО.

У рамках закону соціальної роботи з адаптації можуть надавати різні організації, зокрема:

- Міністерство соціальної політики України та його регіональні представництва, районні та місцеві служби соціального захисту можуть мати відділи або спеціалізовані центри, які забезпечують соціальну роботу з адаптації внутрішньо переміщених осіб;
- громадські організації, які спеціалізуються на правах внутрішньо переміщених осіб, які займаються захистом прав людей, міграційними питаннями, психологічною та психосоціальною підтримкою;
- міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація з міграції та Червоний Хрест, можуть мати програми та проекти, спрямовані на надання соціальної підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Першим етапом соціальної роботи з адаптації є консультація. Так, наприклад, кабінет міністрів України сформував дорожню карту для українців, які вимушені переїхати в межах країни. В брошурі міститься актуальна інформація з номерами та адресами організацій, які надають соціальні послуги відповідно до законів «Про соціальні послуги» та «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переселеним особам» [7].

Паралельно кожна область надає свою інформацію, наприклад на сайті адміністрації Запоріжжя розміщено лише телефони гуманітарної гарячої лінії та телефони «Прямої телефонної лінії» з питань переселенців [15].

Адміністрація Харківської області надає «дорожню карту для переселенців» в якій надано не лише інформацію про телефони гарячих ліній, але і відомості про організації, які допоможуть вирішити актуальні проблеми, наприклад, управління праці та соціального захисту, територіальні центри соціального обслуговування, територіальні центри з питань зайнятості, центри соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, управління з питань пенсійного забезпечення [34].

Наступним етапом є допомога у працевлаштуванні. Сьогодні державні центри зайнятості підтримують організації, які надають роботу внутрішнім переселенцям надаючи компенсацію витрат на заробітну плату при

працевлаштуванні ВПО в розмірі 6700 грн. щомісяця. Така компенсація має стимулювати роботодавців до створення нових робочих місць, а центр зайнятості зможе надавати більшу кількість вакансій для працевлаштування [20]. На період воєнного часу ринок праці дещо змінився, тому частина переселенців не може працювати за профілем власної професії і це викликає безробіття та потребу у отриманні нових навичок. О. А. Повстенко та М. О. Кузьміна виокремлюють такі сучасні технології соціальної роботи під час професійного переспрямування, як:

- профілювання клієнтів, полягає у розділі клієнтів на секції по трудовим ресурсам та групи на основі ризику безробіття;
- соціальний супровід за підходом кейс-менеджменту, передбачає співпрацю з безробітною особою, оцінюючи ситуацію і створюючи індивідуальний план. Ця технологія також передбачає допомогу у вирішенні проблем, які заважають знайти роботу, шляхом залучення інших спеціалістів та організацій;
- розвиток системи соціального партнерства, передбачає об'єднання зусилля всіх причетних до цього і зацікавлених підприємств, установ, державних і громадських організацій, що відбувається за принципом соціального партнерства;
- регулярне інформування населення та роботодавців про ситуацію на ринку праці;
- організація громадських робіт;
- організація тимчасового працевлаштування неповнолітніх громадян у віці від 15 до 18 років [29. с. 54].

Третім етапом допомоги є отримання статусу ВПО та можливе відновлення документів. Під час цієї роботи соціальні працівники використовують інформаційно-комунікативні технології для збору інформації та комп'ютерні технології для внесення інформації про людину до загальної бази даних.

Найбільш змістовним та відповідальним етапом в соціальній адаптації ВПО є правова та психологічна допомога. На цьому етапі на допомогу державним організаціям ідуть громадські та благодійні організації, які надають безкоштовну допомогу тим хто цього потребує. Соціальні працівники даного спрямування використовують різноманітні сучасні технології та потребують особливої підготовки, давайте розглянемо деякі з них більш детально.

Ведення випадку , це технологія яка вимагає організації індивідуальної роботи з клієнтом, створення плану, який включає в себе соціальні, медичні та освітні ресурси. Спеціалісти з даної техніки виконують такі функції, як: адвокація (захист прав та інтересів клієнта), фасилітація (допомога в різних видах діяльності), побудова чи використання мереж (система підтримки), управління (організація допомоги). Основні положення ведення випадку зазначені в законі «Про соціальні послуги» [1, с. 21].

Можна виокремити такі етапи.

Оцінка потреб. Соціальний працівник зустрічається з клієнтом, визначає його потреби, ставить питання, слухає і розуміє проблеми та цілі клієнта. Це може включати оцінку соціальних, емоційних, фізичних та економічних аспектів життя клієнта.

Формулювання цілей. Соціальний працівник спільно з клієнтом формулює конкретні цілі, які клієнт хоче досягти. Ці цілі повинні бути реалістичними, вимірюваними та часово обмеженими.

Розробка плану дій. Соціальний працівник розробляє план дій, який включає конкретні кроки та стратегії для досягнення визначених цілей. Цей план може включати пошук ресурсів, залучення партнерів, проведення інтервенцій та ін.

Виконання плану. Соціальний працівник працює разом з клієнтом, виконувати заплановані кроки та стратегії. Це може включати надання підтримки, консультування, навчання навичкам та спрямовані дії для досягнення мети.

Моніторинг і оцінка. Соціальний працівник проводить постійний моніторинг і оцінку процесу та результатів виконання плану. Він взаємодіє з клієнтом, аналізує зміни в його житті, оцінює ефективність виконання стратегій та коригує план, якщо необхідно.

Документування. Соціальний працівник систематично документує всі етапи процесу ведення випадку. Це включає записи про зустрічі, виконання плану, отримання результатів та взаємодію з іншими професіоналами або організаціями.

Завершення випадку. Після досягнення визначених цілей або в разі зміни обставин, які впливають на подальшу роботу, соціальний працівник завершує випадок. Він проводить остаточну оцінку результатів, дискутує з клієнтом про подальші кроки та розробляє план підтримки на майбутнє.

Технологія ведення випадку в соціальній роботі дозволяє соціальним працівникам ефективно працювати з клієнтами, забезпечуючи структурований підхід до розв'язання проблем. Вона сприяє глибшому розумінню потреб та цілей клієнта, ефективній координації ресурсів та партнерству з іншими професіоналами. При цьому вона враховує принципи конфіденційності, етичності та поваги до автономії та гідності клієнта.

Арт-терапія, це технологія основана на використанні мистецтва. Вона вважається однією з найбільш м'яких та дієвих психолого-педагогічних технологій. Л. Виготський та О. Ізотова вважають що арт-терапія сприяє підвищенню самооцінки, зниженню тривожності, учить позбавлятися від негативу і є дуже ефективним методом діагностики, психокорекції та реабілітації. Варто звернути увагу, що арт-терапія може бути засобом реалізації одразу декількох функцій соціального працівника, а саме, діагностичної, прогностичної, організаційно-комунікативної, психокорекційної, соціально-педагогічної, психотерапевтичної, реабілітаційної, аніматорської, фасилітативної. Арт-терапевтичні технології мають різні методи, які можна змінювати в залежності від випадку та етапу роботи, серед них можна

виокремити ізотерапію, мандало-терапію, казкотерапію, музикотерапію, танцювальну терапію, ігрову терапію, пісочну терапію та ін. [27, с. 209].

У соціальній роботі з ВПО, арт-терапія має кілька цілей. Перш за все, вона допомагає сприяти самовираженню і саморозкриттю клієнтів, особливо тих, хто має обмежену або втрачену мову. Художні матеріали стають засобом комунікації і вираження почуттів, думок і досвіду.

По-друге, арт-терапія сприяє розвитку соціальних навичок і взаємодії. Через спільну творчість у групових ситуаціях, учасники навчаються спілкуватися, слухати і розуміти один одного, співпрацювати та підтримувати емоційну згуртованість.

Також, арт-терапія сприяє зниженню стресу і покращенню самопочуття. Художній процес дозволяє людям відпочити від повсякденних проблем і погрузитися у творчу діяльність, що сприяє зниженню рівня стресу та тривожності. Він може допомогти заспокоїти нервову систему та забезпечити внутрішню гармонію.

Отже, український уряд має добре сформовані закони, які гарантують права та свободи внутрішньо переміщеним особам. Вони регулюють діяльність всіх державних установ, які надають прямі соціальні послуги. Закони визначають права та обов'язки соціальних працівників, механізми надання соціальної допомоги, процедуру реєстрації осіб, що потребують соціальної підтримки, та багато іншого. Державні та громадські організації які реалізують дії зазначені в законах використовують різноманітні технології соціальної роботи з адаптації, а саме, технології консультування, профілювання, соціальний супровід за підходом кейс-менеджменту, системне партнерство, ведення випадку, арт-технології та ін.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі

З початком повномасштабної російсько-української війни Запоріжжя стало одним із основних осередків проживання внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до даної умови сформувався запит на надання послуг соціальної роботи відповідній категорії людей. ВПО відповідно до законодавства можна вважати вразливою групою населення, це обумовлено тим фактом, що особи/сім'ї які перемістилися до Запоріжжя з тимчасово окупованих територій, мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників. Це обумовлено тим фактом, що вони не мають власного житла, змінили постійне місце проживання, та зазнали негативного психологічного впливу з початком окупації [32]. А тому потребують надання допомоги у вигляді реалізації технологій соціальної роботи.

Розглянемо більш детально які технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб застосовуються у місті Запоріжжя, як для дітей, так і для дорослих.

Діти є найбільш вразливою категорією, яка потребує соціально-психологічної допомоги. Розглянемо результати дослідження «Проблеми українських дітей під час війни», проведеного соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення проекту «Дій для дітей України». Отже відповідно до відповідей батьків, основними факторами які наносили дітям травматичні психологічні стани, є: 1) страх перед гучними звуками (особливо це стосується найменших дітей до 9 років); 2) дратівливість та апатія; 3) байдужість до навчання і минулих захоплень (більш поширені ці прояви у дітей середнього та старшого

шкільного віку); 3) спалахи гніву, агресії (серед усіх дітей), 4) проблеми з пам'яттю та концентрацією. Ці дані характерні для усього загалу дітей України [33]. Стосовно дітей ВПО, вважаємо, картина ще гірше, та відповідно потребує реалізації ефективних технологій соціальної роботи.

В Запоріжжі активно функціонують різноманітні Благодійні фонди, котрі надають різноманітну допомогу дітям ВПО. Найбільш поширеною є реалізація технології опіки та піклування та соціального забезпечення. Багато благодійних фондів, мають свої центри видачі гуманітарної допомоги для дітей. Зазвичай така допомога для дітей сиріт, дітей інваліди, дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Надається адресна допомога інтернатам та дітям інвалідам. Організації допомагають підгузками, дитячим харчуванням, гігієною та ліками [6]. До таких Благодійних фондів у м. Запоріжжя належать: «Допомога справою», «Мережа 100 відсотків життя. Запоріжжя», «БФ «ЯрославКо», «БФ «Імпульс.ЮА».

Прикладом надання соціальної допомоги також є сумісна робота Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та центрів допомоги районів Запорізької області з видачі комплектів зимового дитячого одягу для найбільш уразливих категорій дітей (почергова пріоритетність).

Стосовно психологічної допомоги дітям ВПО то в Запоріжжі активно використовують наступні технології соціальної роботи, так як: технологія соціальної реабілітації, соціальної профілактики, соціальної адаптації.

Так наприклад, Благодійний фонд «Посмішка ЮА» систематично проводить заняття з психосоціальної підтримки дітям ВПО із Василівського району Запорізької області. Заняття спрямовані на відновлення кола спілкування, навичок міжособистісного спілкування та зняття психоемоційної напруги. Даний БФ також проводить для заняття окремо для дошкільнят. Фасилітатори БФ «Посмішка Ю.А.» підготовлюють комплексні тематичні заняття. З дітьми буде проводять гру-бесіду, котра сприятиме розвитку мовлення та активізації розумової діяльності. Також під час заняття проводяться тематичні вправи, спрямовані на розвиток пам'яті та уваги.

Активно використовуючи технологію арт-терапії волонтери роблять разом з дітьми аплікації, що сприятиме стабілізації емоційного стану дітей. Для дітей більш старшого віку – 7-12 років, організовують настільні ігри та розваги. Вони спрямовані на відновлення соціальних зв'язків, пошуку однодумців та, можливо, друзів. Школярі мають можливість активно порухатись та зняти емоційну напругу, що покращить їх емоційний стан.

Також нещодавно в Запоріжжі стартував проєкт, основним завданням котрого є психологічне розвантаження та швидка адаптація дітей ВПО. Заняття з дітьми проводять соціальні працівники, аніматори, психологи та кваліфіковані педагоги. Зазвичай використовують технології арт-терапії, та технології соціальної адаптації. Даний проєкт реалізовує Хортицька національна академія, котра отримала грант від БФ «Голос дітей» [2].

Також комплексну допомогу надає БО БФ «Молодь майбутнього» Волонтерський центр ЗНУ. Для дітей влаштовують різноманітні майстер-класи, арт-майстерень, можливість отримання неформального позашкільного навчання, проводять спортивно-оздоровчі заходи. Для широкого загалу БФ спеціалізується на наданні гуманітарної допомоги, культурного відпочинку, соціальної підтримки та допомозі у зборі коштів [3].

Щодо особливостей надання допомоги сім'ям ВПО та індивідуально дорослим особистостям. Багато організацій котрі функціонують і місті Запоріжжя, періодично надають гуманітарну продуктову допомогу. Найбільш поширеними є організації: «Карітас Запоріжжя», «Любов без меж», волонтерський центр «Паляниця», «Запоріжжя 402», ЙЕС (YES); «Все можливо», «Імпульс.ЮА». Також активно співпрацюють центри допомоги утворені на базі районних адміністрацій або ОТГ тимчасово окупованих територій, з Благодійними фондами та організаціями.

Також в Запоріжжі можна скористатися послугою соціального (матеріального) забезпечення. ВПО в Запоріжжі можуть отримати грошову допомогу від чеської громадської організації (ГО) People in Need, приймальня котрого працює в в хабі «Запоріжжя. Платформа спільних дій». People in Need

надає допомогу у вигляді багатocільової грошової допомоги програми. Є можливість оформити грошову допомогу за умови якщо останні три місяці ВПО не отримував виплат від інших міжнародних організацій [43].

Також у ВПО є можливість отримати консультації лікарів та психолога, фахівців з питань освіти, правової допомоги, спеціаліста управління соціального захисту населення. В загальній сукупності така допомога надає можливість безкоштовно отримати соціальну допомогу комплексного характеру. Та демонструє той факт, що допомога ВПО в Запоріжжі надається комплексно.

Також центри по роботі з ВПО організують зустрічі з фахівцями Пенсійного фонду. На яких можна отримати консультації та роз'яснення: 1) з питань пенсійного забезпечення; 2) з питань нарахування та виплати пенсій; 3) правова оцінка документів, необхідних для призначення/перерахунку пенсій; 4) реєстрації заяв на призначення/ перерахунку пенсій, зміну способу виплати. На даному прикладі ми бачимо застосування технології соціального консультування та технологія соціального обслуговування. До таких консультацій можна віднести і зустрічі з представниками Центру зайнятості. Державна служба зайнятості пропонує для ВПО ряд сервісів та послуг, спрямованих на сприяння у працевлаштуванні переселенців на новому місці. Варто також зауважити, що для того, щоб скористатися певними послугами, ВПО зовсім не обов'язково реєструватися в центрі зайнятості. Це, стосується саме допомоги у підборі роботи, наданні профорієнтаційних послуг, та отримання ваучера на навчання тощо [30].

Запорізька міська рада, також надає ряд соціальних послуг для ВПО. Так відповідно до електронного сайту мерії вказані наступні послуги: 1) видача довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, 2) реєстрація внутрішньо переміщених осіб в Єдиній Web-орієнтованій інформаційній технології формування сегменту «Облік ВПО», 3) надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, 4) надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам [32].

Даний комплекс допомоги вважаємо базовим так відноситься до технологій соціального обслуговування та забезпечення.

На основі розглянуто можемо зазначити, що в Запоріжжі під час роботи з ВПО використовується цілий комплекс технологій соціальної роботи, а саме: технологія соціальної реабілітації, технологія соціального консультування, технологія соціальної профілактики, технологія соціальної адаптації, технологія соціального обслуговування, технологія піклування та соціального забезпечення. Використання даних технологій на практичному розглянутому досвіті, дозволяє нам констатувати, що в Запоріжжі функціонує комплекс можливості для соціальної адаптації ВПО. Як бачимо, багато уваги націлено саме на допомогу соціальної та психологічної адаптації дітям ВПО. Вважаємо за доцільне, що реалізацією даних проєктів займаються як і благодійні фонди, так і спеціалізована академія.

3.2. Аналіз ефективності використання технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі

На основі розглянутого вище можемо зазначити, що в Запоріжжі ВПО може отримати спектр надання соціальних послуг від отримання продуктових наборів, до можливості отримання допомоги на проживання ВПО. Розглянуті послуги реалізуються завдяки застосуванню низки технологій соціальної роботи для з адаптації ВПО у місті Запоріжжя. Але для наукового обґрунтування їх доцільності варто провести аналіз їх ефективності.

По відношенню до дітей ВПО в Запоріжжі, активно використовуються технології соціальної реабілітації, соціальної профілактики, соціальної адаптації. На практиці це реалізується у вигляді арт-терапії, настільні ігри, фізичні вправи, адаптаційні заняття з психологом, тощо. Арт-терапія, є універсальним методом психотерапії, як для дітей, так і для дорослих, який дозволяє за допомогою творчості пережити внутрішні конфлікти. Саме час війни продемонстрував особливу необхідність застосування даного методу для

соціальної адаптації дітей. Але варто зауважити, що чим більше занять, тим тривалішим є ефект. Діти стають спокійніші, більш розслаблені, менше тривожаться, краще сплять. Але так як в більшості випадків такі арт-терапії в Запоріжжі застосовується одноразово, то користь від неї не тривала.

Систематичні заняття дітей із соціальними працівниками, аніматорами, психологами та кваліфікованими педагогами, які проводить Хортицька академія. На нашу думку даний комплекс вказаних можливостей для дозволяє повноцінно та якісно допомогти дітям для більш ефективної соціальної та психологічної адаптації відповідно до нових умов життя. Якщо проаналізувати більш конкретно, то аніматорська діяльність в аспекті соціальної роботи виконує роль технології соціально-культурної анімації. Основним завданням аніматора є соціалізація дітей та молоді через естетичне виховання, знайомство з цінностями культури, формування просоціальної поведінки в процесі участі в художній творчості, культурно-мистецьких заходах[38]. Отже, відповідно до таких засад, анімації, як технології соціальної роботи у сукупності з іншими та на систематичній основі, діти ВПО в Запоріжжі будуть комплексно засвоювати культурні та соціальні цінності. Як результат це допомагає і адаптуватися і ефективно соціалізуватися.

Вагому роль для адаптації дітей відіграє саме робота з психологом. Деякі центри активно надають дану послугу. Так наприклад в Запоріжжі діє кімната терапії м'якою іграшкою, де працюють із психологічно травмованими війною дітьми. Даний метод полягає у наданні психологічної допомоги дітям, постраждалим від війни, та подолати психологічні травми за допомогою іграшок. Найпоширенішими травмами є травма втрати (батьків чи опікунів) та травми того, що дитина бачила, чула, відчувала (вибухи, процес евакуації, або взагалі попала дитина під обстріл) [24]. Чітке розуміння наявних проблем та креативний підхід до вирішення серйозних питань котрі якщо не вирішувати можуть перейти в більш глобальні проблеми та перепони для нормальної життєдіяльності вже під час дорослого життя. Вважаємо, що такий варіант психологічної роботи з дітьми є дуже корисним, та допомагає максимально

делікатно та ефективно подолати психологічні травми дітей ВПО пов'язані з повномасштабною війною.

Щодо аналізу ефективності технологій соціальної роботи із дорослими ВПО в Запоріжжі. Найбільш поширеною технологією соціальної роботи є технологія соціального обслуговування. Базовою, поширеною та доступною є надання гуманітарної продуктової допомоги та засобів особистої гігієни. Така допомога вважаємо допомагає ВПО менше витратити грошей на базовий споживчий кошик. Бо якщо враховувати той факт, що з початком повномасштабної війни ціни на ряд продуктів зросли, то хоча б допомога продуктами бакалії вже зменшує витрати на сім'ю ВПО. Якщо враховувати низку гуманітарних скандалів котрі відбулася в Запоріжжі від початку війни, то існувала загроза, що іноземні партнери більше не будуть надавати допомогу. Добре, що не лише влада бере відповідальність за отримання та перерозподіл гуманітарної допомоги для ВПО, а й волонтерські центри та благодійні організації. Бо саме вони в більшості своїй надають таку комплексну допомогу для ВПО.

Продовжуючи аналіз застосування технології соціального обслуговування ВПО, то варто вказати на консультації з Пенсійним фондом, Центром зайнятості, та можливості отримати грошову допомогу.

Обслуговування ВПО Центром зайнятості є однією із основних засад соціальної адаптації людей. Враховуючи особливості запорізького регіону, а особливо тієї частини яка є тимчасово окупованою територією, та і в принципі також Херсонського та Донецького регіону, більшість людей спеціалізується на роботі с сфері великих підприємств та сільського господарства. То відповідно знайти сучасну роботу фрілансером, таким людям важко. А тому є великий запит на пошук роботи відповідно існуючих компетентностей. Саме надання послуг Центром зайнятості для ВПО допомагає знайти оптимальну роботу в короткий часовий проміжок. Вважаємо, що саме надання послуг Центром зайнятості включає в себе технології соціального обслуговування, консультування та забезпечення. Бо ВПО може отримати і грошову допомогу

під час пошуку роботи, і відповідні консультації, а також як результат отримати роботу відповідно до запитів.

Проблемним питанням для ВПО в Запоріжжі є житлова проблема. Особливо гострою вона є для осіб з інвалідністю. Це стосується про ефективність застосування технології опіки та піклування. Для цього необхідно розглянути результати роботи ГО «Правозахисний Рух Донбасу» у вигляді дослідження потреб та запитів ВПО з інвалідністю у Запоріжжі. Відповідно до результатів на питання про доступ до належного житла в Запоріжжі ВПО з інвалідністю? То лише 10% респондентів дали оцінку 4 (з 10) балів, що дає можливим доступність до належного житла в Запоріжжі ВПО з інвалідністю, 90% респондентів дали оцінку в 1 бал, що не унеможливує можливість доступу до належного житла в Запоріжжі ВПО з інвалідністю [8]. Таким чином бачимо, що ВПО з інвалідністю не мають можливості в Запоріжжі отримати відповідне до їх потреб житло. А тому можемо констатувати, що соціальне піклування до ВПО з інвалідністю в Запоріжжі відсутнє.

Відповідно до проаналізованого матеріалу можемо зазначити, що ті технології соціальної роботи котрі можуть застосовувати недержавні організації зазвичай є більш ефективними та продуктивними. Свою ефективність демонструють співпраця державних органів та благодійних організацій. А от питання піклування стосовно потреб інвалідів ВПО в Запоріжжі потребує кардинальної трансформації та більш ефективних рішень.

3.3. Напрями оптимізації технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі

Відповідно до розглянутих технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжя, варто також виокремити запит на їх оптимізацію. Це обумовлено тим фактом, щоб ВПО відчували себе більш соціально захищеними та адаптованими до нових умов проживання. Та змогли

наладити нове життя в Запоріжжя на благо як власного розвитку, своєї сім'ї та країни в цілому.

Найбільш гостроактуальним питанням є забезпечення житлом ВПО, в першу чергу це стосується як багатодітних та малозабезпечених родин, а також осіб з інвалідністю, та пенсіонерів. З питанням забезпеченням житла, а відповідно технології піклування до вказаних категорій населення варто провести певні заходи оптимізації.

В першу чергу необхідно розробити комплекс заходів щодо вирішення питання розміщення у приміщеннях маломобільних груп населення, яке дозволило б створити умови їх перебування в Запоріжжі. Так для оптимізації вирішення житлового питання можна взяти досвід Косівської ОТГ, що на Івано-Франківщині. У громади пустувало одне приміщення яке було повністю непридатним для життя. Керівництво громади звернулося до давнього партнера — Програми «U-LEAD з Європою», які допомогли написати грантовий проєкт і, в результаті, виграти. Як результат дане приміщення, яке не мало жодних комунікацій, зможе прихистити до 40 переселенців [45]. Впевнені, що на території Запорізької громади, як міста котре має статус обласної знайдеться теж таке приміщення. Котре у разі капітального ремонту враховуючи особливості найбільш вразливих категорій ВПО можуть надати якісне та доступне житло. Але звісно для цього необхідне чітке усвідомлення проблеми, бажання її вирішити, залучитися допомогою міжнародних партнерів. Не на декларативних словах, а на конкретному соціальному проєкті та прописати відповідний грант.

В продовження теми забезпечення технології соціальної піклування осіб з інвалідністю варто привести у відповідність вимогам державних будівельних норм «Інклюзивність будівель і споруд», яка затверджена наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.11.2018 № 327. Особливо це стосується стану доступності будівель та прилеглої території Управління соціального захисту населення Запорізької міської ради, для мало-мобільних груп населення та

людей з порушенням здоров'я [14]. Окрім управлінь соціального захисту до відповідного ладу повинні бути приведені усі міста громадського скупчення (абсолютно всі будівлі державного, обласного та міського підпорядкування, лікарні, магазини, вбиральні, тощо).

Окрім вище зазначеного необхідно переглянути організаційні засади забезпечення надання соціальних послуг для ВПО. Для того щоб ВПО лишній раз не турбувалося щодо можливості отримати соціальну допомогу, необхідно у випадках зміни номерів телефонів управлінь соціального захисту населення та центрів надання соціальних послуг у Запоріжжі змінювати їх на сайті, або попереджати заздалегідь на дошці оголошень як в самому управлінні так і на інших інформаційних електронних каналах. Також для того, щоб кожне звернення чи пропозиція як і місцевих громадян, так і ВПО необхідно посилити контроль над реєстрацією вхідної та вихідної кореспонденції за зверненнями громадян в управліннях соціального захисту населення Запорізької міської ради, а також контроль над відправкою відповідей управлінням вихідних листів[13].

Так як робота з людьми вимагає наявності стресостійкості працівників відповідних соціальних служб, вважаємо за потрібне що місцева влада повинна потурбуватися і про них. А саме надавати психологічну допомогу, та зробити такий графік роботи, щоб комфортно було працювати і соціальним працівникам і ВПО могли отримувати якісні послуги.

При наданні соціальної допомоги соціальні працівники повинні підпорядковуватися державній стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Дана стратегія передбачає всі етапи надання підтримки з боку держави. Мається на увазі процес від евакуації до повноцінного та комплексного процесу соціальної адаптації на новому місці. Дана стратегія фіксує 5 стратегічних цілей: 1) реагування держави на виклики внутрішнього переміщення, 2) безпечна евакуація громадян із небезпечних районів і задоволення їхніх гуманітарних потреб, 3) адаптація ВПО на новому місці проживання, 4) інтеграція та розвиток ВПО у

приймаючих територіальних громадах, 5) підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції [40].

Запорізькій владі особливо варто вернути увагу на третю та четверту стратегічну ціль, бо інші стратегічні цілі підлягають до реалізації більше регіональній та державній владі. Відповідно до тези віце-прем'єр-міністерки Ірини Верещук, саме адаптації та подальша інтеграції внутрішньо переміщених осіб повинна стати ключовим завданням для приймаючих громад.

В продовження теми оптимізації технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжя, то вважаємо, що робота з дітьми повинна проходити на постійній основі, до тих поки у батьків не буде можливості повернутися додому. Це стосується як і проведення арт-терапії, комплексної соціально-психологічної допомоги, можливості позашкільного навчання, та можливості отримати сезонний одяг та відпочинку в оздоровчих дитячих таборах.

Також вважаємо за доречне розширити соціальні можливості щодо отримання медичної допомоги. Мається на увазі створити та реалізовувати на базі міських та обласних лікарень програми допомоги ВПО, відповідно до яких можна буде отримати ліки які будуть коштувати значно менше чим в аптеках, проведення операцій котрі необхідні для подальшої життєдіяльності частково за рахунок ВПО, а частково за рахунок благодійних організацій. А саме головне, щоб інформація про такі можливості була поширеною для загалу ВПО. Щоб кожен хто з ВПО має потреби, але не має відповідних ресурсів, мав медичне забезпечення.

На основі рекомендацій щодо оптимізації технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжя, можемо зазначити, що на сьогодні в першу чергу варто переглянути основні запити від ВПО. Міська рада разом з благодійними фондами та громадськими організаціями повинні розробити власну стратегію соціальних програм та послуг для покращення стану ВПО що мешкають в Запоріжжі, враховуючи їх особливості та потреби. Потрібно забезпечити інклюзивний підхід, враховуючи різні

категорії внутрішньо переміщених осіб, такі як жінки, діти, люди з інвалідністю та літні громадяни. Необхідно також забезпечити адекватне фінансування соціальних програм та послуг. Міська рада повинна виділяти достатні кошти для забезпечення необхідних ресурсів та кваліфікованого персоналу.

Головне більше дослухатися до потреб ВПО, та налагодити більш тісну та ефективну співпрацю між організаціями котрі надають послуги соціальної роботи та органами місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки кваліфікаційної роботи, на нашу думку, варто зазначити, що адаптація внутрішньо переміщених осіб є актуальною проблемою сьогодні. Значна частина населення в Україні потребує матеріальної, психологічної, правової та соціальної підтримки, і саме технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб є основою створення сприятливих умов для життя громадян у воєнний час. Адже саме соціальна робота з адаптації ВПО має на меті надання підтримки і послуг цим людям для полегшення їхньої адаптації до нового середовища. Технології, що використовуються в цій роботі, можуть включати доступ до інформації, психологічну підтримку, медичну допомогу, освіту, професійну підготовку, житлову підтримку та інші види допомоги.

Завдяки використанню технологій соціальної роботи, можна забезпечити більш ефективну координацію допомоги, швидший доступ до необхідних ресурсів та послуг, а також забезпечити можливість спілкування із волонтерами та фахівцями в режимі онлайн. Це може допомогти покращити якість життя ВПО, забезпечити їхню безпеку, здоров'я, освіту і можливості зайнятості.

Під час роботи нами було використано ряд принципів та методів для дослідження обраної нами теми. Серед них такі: принцип гуманізму, термінологічний принцип, принцип етичності, принцип практичності, принцип системного підходу, принцип об'єктивності. Серед основних методів нашого дослідження виокремимо наступні: аналіз, дедукція, індукція, систематизація, узагальнення, правовий метод, бібліографічний метод.

Було розглянуто історичні аспекти соціальної роботи з адаптації ВПО. Різні вчені стикались з даним питанням і аби використати історичний досвід звертали увагу події першої та другої світової війни, тож проаналізувавши різні роботи, ми дійшли висновку, що у всі часи саме держава була гарантом надання прав ВПО, але громадські та благодійні організації надавали більше локальної та дієвої практичної допомоги.

У другому розділі нами було проведено аналіз теоретичних аспектів законодавчої та практичної діяльності технологій соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб. Було розглянуто «Дорожні карти» для переселенців, які було сформовано міністерством та обласними адміністраціями, закон «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб», закон «Про соціальні послуги» а також інноваційні технології соціальної роботи, які спрямовані на практичну їх реалізацію. Варто виокремити, що саме технологія ведення випадку є найбільш клієнтоспрямованою та вмісткою, адже вона охоплює різні сфери життя клієнта та акцентує увагу саме на вирішення індивідуальних проблем. Не менш важливими та корисними в роботі є арт-терапевтичні технології, адже вони є універсальними для клієнтів будь-якого віку. Вони дозволяють клієнтам виразити свої емоції, досвід травми та знайти спосіб побудувати свою нову ідентичність. Процес творчості і концентрація на мистецькому процесі можуть допомогти відволіктися від негативних думок та емоцій, сприяючи саморегуляції і покращенню самопочуття.

У третьому розділі нами було здійснено аналіз технологій соціальної роботи з адаптації ВПО, які використовуються саме у місті Запоріжжі. Як результат було встановлено ряд технологій, серед яких, технологія соціальної реабілітації, технологія соціального консультування, технологія соціальної профілактики, технологія соціальної адаптації, технологія соціального обслуговування, технологія піклування та соціального забезпечення. Найбільш актуальними є технології соціальної реабілітації, соціальної адаптації та соціальної профілактики. На практиці їх реалізують через арт-терапевтичні технології, але на жаль даної діяльності замало, через те що, більшою мірою, ці послуги надають недержавні організації, і через великий наплив клієнтів, надаються одноразово. Також, варто звернути увагу, що не всі потреби ВПО є реалізованими, тож нами було розроблено напрямки оптимізації, які включають:

- забезпечення вразливих групи внутрішньо переміщених осіб житлом, шляхом реконструкції та ремонту нежилых приміщень.
- створення умов комфортного пересування людей з інвалідністю у громадських місцях;
- реорганізація організаційних засад забезпечення надання соціальних послуг, а саме, контроль актуальності номерів організацій, які надають соціальні послуги, та контроль над реєстрацією вхідної документації та відповідей управлінцями вхідних листів соціальних служб;
- надання психологічної допомоги соціальним працівникам та створення більш комфортних графіків роботи;
- надання соціально-психологічної допомоги дітям на постійній основі;
- створення міської програми медичного забезпечення ВПО, аби люди мали можливість придбати ліки за нижчими цінами, чи отримати допомогу при необхідності проведення операції.

Провівши дане дослідження нам вдалося реалізувати поставлені на початку роботи завдання та досягнути мети. Гіпотезу про те, що технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб є основою створення сприятливих умов для життя громадян у воєнний час було повністю підтверджено.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Багрій В. Особливості технології ведення випадку в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. Вип 3. С. 19-25 URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/684/629> (дата звернення: 14.04.2023).
2. В Запоріжжі стартував проєкт швидкої адаптації дітей ВПО. URL: <https://tvmtm.online/v-zaporizhzhzhi-startuvav-proekt-shvydkoyi-adaptacziyi-ditej-vpo/> (дата звернення 22.05.2023).
3. Волонтерський центр ЗНУ. URL: <https://sites.znu.edu.ua/volunteers/4548.ukr.html> (дата звернення: 22.05.2023).
4. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2004. 174 с.
5. Добров П. В., Бабенко С. Ю. Евакуація з України в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2008. 159 с.
6. Допомога дітям Запоріжжя – допомога справою. Допомога Справою : Благодійний фонд в м. Запоріжжя. URL: <https://dopomoga.zp.ua/dopomoga-ditjam-zaporizhzhzja/> (дата звернення: 22.04.2023).
7. Дорожня карта для людей, переміщених в межах країни. Share and Discover Knowledge on SlideShare. URL: <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-36944554> (дата звернення: 21.04.2023).
8. Експерти дослідили потреби та запити ВПО з інвалідністю Запоріжжя: Ресурсний центр ГУРТ. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/86587/> (дата звернення: 20.05.2023).
9. Жванко Л. М. Біженці Першої світової війни : український вимір (1914 – 1918 рр.) : монографія. Харків : Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 568 с.
10. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 204-214.
11. Загребельна Н. І. Провідні гуманітарні організації в Україні у період Першої світової війни : створення, структура, соціальна база, джерела

фінансування. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* : зб. наук. пр. 2003. Вип. 6. С. 255-269.

12. Загребельна Н. І. Роль комітету її імперської величності Княжни Тетяни Миколаївни в організації надання тимчасової допомоги постраждалим від воєнних дій у роки першої світової війни. *Проблеми історії України XIX початку XX ст.* : зб. наук. пр. 2005. Вип. 9. С. 87-91.

13. Зверєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

14. Звіт за результатами проведеного моніторингу дотримання права на соціальні послуги під час дії воєнного стану у м. Запоріжжі. / Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/publications/zvit-za-rezultatamy-provedenoho-monitorynhu-dotrymannia-prava-na-sotsialni-posluhy-pid-chas-dii-voiennoho-stanu-u-m-zaporizhzi/> (дата звернення: 12.05.2023).

15. Інформація для ВПО. Запорізька обласна державна адміністрація. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2613/informatsiya-dlya-vpo.html> (дата звернення: 18.05.2023).

16. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.

17. Капська А. Й., Завацька Л. М., Грищенко С. В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.

18. Колесников О. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид. випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 144 с.

19. Колотило А. М., Чуб І. М. Основи наукових досліджень : конспект лекцій. Харків : ХНАМГ, 2011. 82 с.

20. Компенсація витрат роботодавцю на оплату праці за працевлаштування ВПО. Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/kompensaciya-robotodavcyam-za-vpo> (дата звернення: 18.05.2023).

21. Конвенція про статус біженців. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 15.04.2023).

22. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб : підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2015. Вип. 10. С. 169-178.

23. Малиха І. М. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Grani*. 2015. Т. 18, № 8. С. 6–11. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/257/244> (дата звернення: 06.06.2023).

24. Мушили І. Р., Вакуленко Л. О. Медична та соціальна реабілітація : навч. посіб. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 402 с.

25. Назарова Є. Травма від війни: як допомогти дітям та на що звертати увагу дорослим? Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/travma-vid-viyny-dity-dorosli/32324329.html> (дата звернення: 08.05.2023).

26. Нестайко І. Соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в результаті війни (польський погляд). *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи : історичні та психологічні наслідки* : матеріали II Міжнародної наукової конференції. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Україна. 2022. С. 20-22.

27. Олійник. І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Випуск 61. С. 208-213.

28. Пилипчук І. Основні підходи до розуміння соціально-психологічної адаптації у сучасній психологічній науці. *Студентський дайджест* : зб. наук. матеріалів вищої освіти. Рівне : РДГУ, 2021. С. 90-93.

29. Повстенко О. А., Кузьміна М. О. Технології соціальної роботи в Україні у сфері зайнятості. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 53-55.

30. Послуги служби зайнятості для ВПО. URL: <https://zap.dcz.gov.ua/novyna/poslugy-sluzhby-zaynyatosti-dlya-vpo> (дата звернення 24.04.2023).

31. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 21.09.22 р. № 2622-IX. Дата оновлення: 29.10.22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

32. Про соціальні послуги : Закон України від. 14.04.22 р. № 2193-IX. Дата оновлення: 27.04.22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.05.2023)

33. Проблеми українських дітей під час війни (27 січня-1 лютого 2023). URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems_of_ukrainian_children_in_conditions_of_war_january_27-february_1_2023.html?fbclid=IwAR1RzWGoelpkqiQCozKY5KSYluHf2_UX9G4oQn05D1KmeFcyjNeC24GcbfA (дата звернення 22.05.2023).

34. Програма «Радник». Дорожня карта для внутрішньо переміщених осіб. URL: https://radnyk.org/roadmaps/road_map_kharkiv.pdf (дата звернення: 17.05.2023).

35. Путінцев А. В., Пащенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України : сутність, поняття, підходи. *Економіка, Фінанси, менеджмент : актуальні питання науки і практики*. Київ, 2018. № 9. С. 110-119.

36. Розовик О. Матеріальна допомога біженцям з голодуючих районів Поволжя в УСРР у 1921-1925р.р. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2015. №1(124). С. 37-40.

37. Смолій В. А. (голова) та ін. Енциклопедія історії України : в 5т. / редкол. Київ : Наук думка, 2005. Т.3. С. 7-13.

38. Соцанімація. URL: <https://pidru4niki.com/10810806/sotsiologiya/sotsanimatsiya> (дата звернення: 18.05.2023).

39. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. 2-ге вид., доп. і випр. Київ : МАУП, 2003. 168 с.

40. Уряд схвалив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Just a moment... URL: <https://minre.gov.ua/2023/04/07/uryad-shvalyv-strategiyu-derzhavnoyi-polityku-shhodo-vnutrishnogo-peremishhennya-na-period-do-2025-roku/> (дата звернення: 18.05.2023).

41. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 176 с.

42. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Методологія та організація наукових досліджень : посібник до вивчення дисципліни. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

43. Interfax-Ukraine. Переселенці в Запоріжжі можуть отримати грошову допомогу від чеської People in Need. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/898170.html> (дата звернення: 21.05.2023).

44. IOM Ukraine. Звіт про внутрішнє преселення в Україні URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/iom_ukraine-displacement-report_round3_ukr.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

45. U-LEAD with Europe. U-LEAD. Виграти грант. Історія успіху громад заходу України. URL: <https://u-lead.org.ua/story/9> (date of access: 13.05.2023).

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Одарич Ольга Ігорівна, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: odarich95o@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Технології соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб у місті Запоріжжі» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Одарич О.І.
Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Капріцин І.І